

Aydın Mədətoğlu

Filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

Bizim yazar

(əvvəli ötən sayımızda)

1905-ci ildən fəal siyasətə qoşulan Əhməd bəy Ağaoğlu bütün fikir və praktik fəaliyyətini Türklərin milli və sosial məsələlərinə həsr etmiş, şəhərbəşəhər, kənd-kənd dolaşaraq bir çox məktəblər açdırmış, yeni cəmiyyətlərin yaranmasına nail olmuş, Bakıda "Difai" partiyasını və "Fədai" adlı gizli bir təşkilat yaratmışdır ki, bu təşkilatlar 1905-ci il erməni-türk savaşında ermənilərin qarşısını almaqda

ni tərk etməyə məcbur olmuş, 1909-cu ildə İstanbulla gəlmişdi.

İstanbulda ciddi fəaliyyət göstərən Əhməd bəy Ağaoğlu Əli bəy Hüseynzadə, Ziya Göyaltı, Yusif Akçura, Həmdullah Sübhü və başqa ziyalılarla birlikdə Türkcülük hərəkatının əsas liderlərindən biri olmuş, Ənvər Paşa, Tələt Paşa və digər "İttihad və Tərəqqi"çilərlə Ziya Göyaltı vasitəsilə yaxından tanış olmuş, Osmanlı parlamentinə millət vəkili seçil-

baycanı təmsil etmiş, 1918-ci ildə Azərbaycan xalqına hərbi yardım göstərmək üçün Azərbaycana gələn Türk qoşunları komandanı, Ənvər Paşanın qardaşı Nuru Paşanın siyasi müşaviri olmuş, Azərbaycan parlamentinə üzv seçilmiş, 1919-cu ildə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Paris sülh konfransına gedərkən ermənilərin fitvası ilə İstanbuldakı ingilis işğalçı hərbi komandanlığı tərəfindən saxta ittihadlarla Əli bəy Hüseynzadə və 70 nəfərdən artıq "İttihad və Tərəqqi"çilərlə birlikdə həbs edilərək Malta adasına sürgün edilmişdi.

Azərbaycan türklərinin milli iftixarı Əhməd Bəy Ağaoğlu

Sürgündə olduğu 3 il ərzində məşhur əsəri olan "Üç mədəniyyət"i yazmışdı. Bu əsərdə böyük filosof Budda-Brahmən, Avropa və ya Qərb və İslam mədəniyyətinin müştərək və fərqli cəhətlərini elmi şəkildə şərh etmiş, din, əxlaq, fərd, ailə, cəmiyyət, dövlət və hökumət haqqında öz tarixi-fəlsəfi və məntiqi fikirlərini irəli sür-

baycana gəlməsi üçün şərait yaratmağı xahiş etmiş (Bu məktub "Kommunist" qəzetininin 19 iyun 1921-ci il nömrəsində dərc edilmişdi), lakin sonra bu fikrindən daşınmış, Türkiyədə qalıb işləməyi üstün tutmuş, 1922-ci ildə İstanbulla gəlmiş, Türkiyə Respublikasının yaradılmasından sonra Ankaraya köçmüş, Türkiyə Respubli-

baş redaktoru olmuş, Anadolu agentliyinə rəhbərlik etmiş, "Xalq Cümhuriyyət Partiyası"nın və "Xalq Partiyası"nın təşkilatçılarından biri kimi fəaliyyət göstərmiş, Ankara Universitetində mühazirələr söyləmiş, Türkiyə Böyük Millət Məclisinə üzv seçilmişdir.

Əhməd bəy Ağaoğlunun yaradıcılıq baxımından ən

Sürgün müddəti bitdikdən sonra Nəriman Nərimanova məktub yazaraq Azərbaycana gəlməsi üçün şərait yaratmağı xahiş etmiş (Bu məktub "Kommunist" qəzetininin 19 iyun 1921-ci il nömrəsində dərc edilmişdi), lakin sonra bu fikrindən daşınmış, Türkiyədə qalıb işləməyi üstün tutmuş, 1922-ci ildə İstanbulla gəlmiş, Türkiyə Respublikasının yaradılmasından sonra Ankaraya köçmüş, Türkiyə Respublikasının memarı və ilk prezidenti Böyük Mustafa Kamal Atatürkün ən yaxın məsləkdaşlarından olmuş, Mətbuat Baş Müvəkkili kimi yüksək vəzifə tutmuş, Atatürk ideyalarını dəstəkləyən "Hakimiyyəti milliyyə" qəzetinin baş redaktoru olmuş, Anadolu agentliyinə rəhbərlik etmiş, "Xalq Cümhuriyyət Partiyası"nın və "Xalq Partiyası"nın təşkilatçılarından biri kimi fəaliyyət göstərmiş, Ankara Universitetində mühazirələr söyləmiş, Türkiyə Böyük Millət Məclisinə üzv seçilmişdir...

böyük fəaliyyət göstərmişdi. O, həmçinin 1907-ci ildə Bakı ətrafında yeni neft yataqlarının istifadə edilməsi bəhanəsilə orada yaşayan Türklərin köçürülməsi layihəsini hazırlayaraq Peterburqdakı xüsusi komissiyada qəbul etdirmək istəyən erməni komissiyasının təkidinə baxmayaraq, 35 gün sürən müzakirələrdən sonra Azərbaycan Türklərinin üç təmsilçisi ilə birgə layihənin rədd edilməsinə müvəffəq olmuşdu.

Əhməd bəy Ağaoğlu Peterburq qəzetlərində Azərbaycan Türklərinin haqlarını müdafiə edərək rus bürokratları ilə ermənilərin Türklərlə bağlı ittifaqlarını, intriqalarını alt-üst edən dərin məzmunlu məqalələr çap etdirmiş, praktik fəaliyyəti ilə rus hökuməti və ermənilərin nəzərində təhlükəli insan hesab edilmiş, redaktor olduğu "İrşad" qəzeti tez-tez bağlatdırılmış, nəhayət şiddətli təqiblər nəticəsində təkə özü deyil, ailəsi də təhlükəyə məruz qaldığından, o da bir çox Azərbaycan milliyətçiləri kimi vətə-

miş, ayrı-ayrı universitetlərdə Türk mədəniyyət tarixindən, islam hüququndan, rus dili və ədəbiyyatından mühazirələr söyləmişdir. 1915-ci ildə Rusiyada yaşayan milli azadlıqların Lozannada keçirilən konfransında Azər-

müştür (Əsərin geniş təhlili üçün bax: Şahnəzər Hüseynov, Əhməd bəy Ağaoğlunun dünyagörüşü, Bakı 1998).

Sürgün müddəti bitdikdən sonra Nəriman Nərimanova məktub yazaraq Azər-

kasının memarı və ilk prezidenti Böyük Mustafa Kamal Atatürkün ən yaxın məsləkdaşlarından olmuş, Mətbuat Baş Müvəkkili kimi yüksək vəzifə tutmuş, Atatürk ideyalarını dəstəkləyən "Hakimiyyəti milliyyə" qəzetinin

məhsuldar dövrü 1920-30-cu illər olmuşdur. Bu dövrdə o, yüzlərlə məqalə ilə yanaşı, "Hindistan və İngiltərə", "Sərbəst insanlar ölkəsində", "Dövlət və fərd", "Türk təşkilatı-əsasyyəsi", "Türk hüquq tarixi", "Mən nəyəm?", "İran və inqilabı", "Könülsüz olmaz", "İxtilalı, inqilabımı?", "Sərbəst firqə xatirələri", "İslamda qadın", "Pəyami Səfaya axirətdən məktublər", "Malta xatirələri" və s. kimi əsərlər yazmışdır. Bu əsərlərdən bəzisi öz sağlığında, bəzisi ölümündən sonra çap edilmiş, bəziləri isə öz nəşrini gözləməkdədir.

Təkə Azərbaycanın deyil, bütün Türk və İslam dünyasının milli iftixarı, böyük filosof, sosioloq, publisist və yazıçı Əhməd bəy Ağaoğlu 1939-cu il may ayının 19-da İstanbulda vəfat etmiş, orada dəfn edilmişdir.

Ruhu şad olsun!

Unutmamalıyıq ki, öz mənəvi ata-babalarımızı, liderlərimizi, mütəfəkkir şəxsiyyətlərimizi tanımadan həqiqi anlamda mənəvi zənginlik kəsb edə bilmərik.